

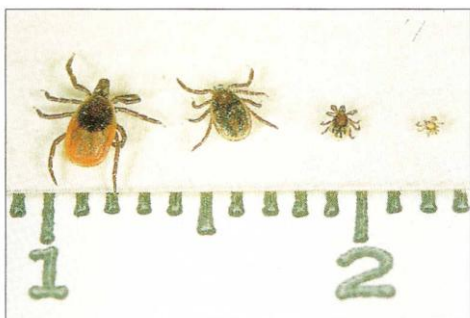
Fästingar och fästingburna sjukdomar

Upplysningar och råd om "skogsbässar", Lyme-borrelios och TBE

FÄSTINGEN

Den vanliga fästingen, "skogsbässen", har det vetenskapliga namnet *Ixodes ricinus*. Den trivs i fuktiga marker, där den sitter på ett grässtrå och väntar på förbipasserande människor och djur. Den kliver då över till dem och börjar småningom suga blod.

Fästingen utvecklas under loppet av 3 år. Den har tre stadier; larv, nymf och vuxen fästing.

Fästingar. Från höger larv, nymf, vuxen hane, vuxen hona

Den nästan osynligt lilla larven utvecklas under sommaren ur fästingens ägg. Den äter en blodmåltid, t.ex. på en mus eller småfågel, och kan då infekteras med bakterier eller virus. Larven övervintrar och utvecklar sig till våren till en nymf, som igen äter en blodmåltid och då kan infektera t.ex. en människa, som kanske inte ens märker sticket eftersom nymfen är så liten. Under hösten utvecklar nymfen sig till en vuxen fästing. Nästa eller påföljande sommar äter den vuxna fästingen en blodmåltid och kan igen infektera en människa. Endast honan suger blod; hannen söker sig till värdjuret bara för att hitta en hona. Efter parningen lägger honan ägg, och cirkeln är sluten.

Fästingar förekommer överallt i världen där klimatet är tempererat och marken inte för torr.

Fästingen kan överföra sjukdomar. För att en fästingburn sjukdom skall finnas i en trakt behövs tre faktorer, nämligen *smittämne* (bakterier, virus), *fästingar* som transporterar smittämnet, och *djur*, "värdar", som fästingarna kan suga blod av och som sedan kan härbärgera därvid överförda smittämnen. Dessutom skall klimat och jordmån vara lämpliga. Lämpliga reservoarer kan vara t.ex. hare, ekorre, rådjur, mårddhund, fåglar, tamboskap m.m.

LYME-BORRELIOS – LYME-SJUKA

Lyme-borreliosen, vars symtombild kallas Lyme-sjuka, är världens vanligaste fästingöverförda sjukdom. Den orsakas av en spiralformad *bakterie*, *Borrelia burgdorferi*. (Det är alltså egentligen bakterien som heter borrelia, inte sjukdomen.) Sjukdomen upptäcktes i staden Old Lyme i USA 1974, men efteråt har man förstått att den har funnits mycket länge - också hos oss i Norden. I USA insjuknar tiotusentals personer, i Finland insjuknar uppskattningsvis ett par tusen varje år i dess första lätt behandlade stadium; de svåra senare stadierna ses hos flera hundra personer per år.

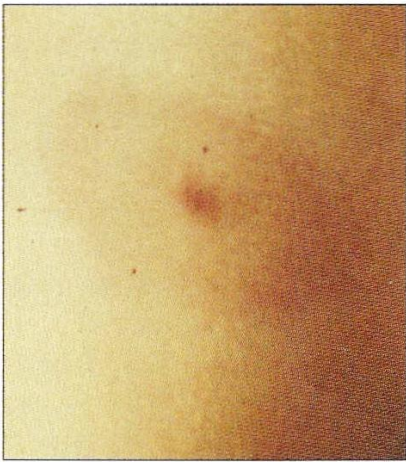
Borrelia burgdorferi,
Lyme-borreliosens bakterie

I genomsnitt bär färre än tio procent av fästingarna på borreliabakterien, och smittan överförs inte alltid. Risken att få sjukdomen är alltså i allmänhet liten. Den är dessutom så gott som noll om fästingen tas bort inom 24-48 timmar efter det den bitit sig fast.

Sjukdomen har tre stadier - primärstadiet, och två tidsmässigt olika sena stadier.

Primärstadiet

Primärstadiet, som alla skall känna till, är ett utslag precis där fästingen stuckit. Det uppkommer cirka 1-2 veckor eller ännu senare efter sticket och fortsätter i flera veckor eller månader om det inte behandlas. Utslaget kallas Erythema migrans, dvs. vandrande rodnad. Det börjar som en röd fläck eller en ring som utvidgar sig under loppet av dagar och veckor. Detta utslag kräver antibiotikumbehandling (vanligen som tabletter under 2 veckor) för att man inte skall riskera att sjukdomen sprider sig. Något blodprov behövs inte i detta skede.

Lyme-borreliosisens primärutslag, Erythema migrans, kan se ut som en ring

Utslaget kan se ut på många olika sätt. Det skall inte förväxlas med den röda prick som nästan alltid uppstår där fästingen stuckit, och som försvinner inom några dagar.

Om du har ett utslag där en fästing stuckit, och utslaget börjar eller finns kvar mer än en vecka efter sticket, är det troligen borreliosisens primärutslag och du skall uppsöka läkare för att få behandling.

Utslaget kan uppstå också utan att man sett någon fästing, t.ex. om fästingen fallit bort eller om man har blivit stucken av en nymf, som man inte lagt märke till.

Fler symtom på förstadiet kan vara trötthet, feber eller huvudvärk, men vanligen märker man bara utslaget.

En riktig behandling i primärstadiet är ett effektivt sätt att bota sjukdomen och helt undvika de svårbehandlade sena stadierna.

De senare stadierna

Om primärstadiet inte behandlas, löper man en ca. 50 % risk att sjukdomen sprider sig och ger upphov till sina *sena stadier*. Dessa kan uppkomma veckor eller t.o.m. flera månader efter sticket, och symtomen är mycket varierande.

Sjukdomens yttringar är mycket varierande, och kan "imitera" andra sjukdomar.

Exempel är hjärnhinneinflammation med feber och svår huvudvärk, nervinflammation med domning eller t.o.m. förlamningar (speciellt ansiktsförlamning), ledinflammation med smärta och svullnad, ofta i en eller flera stora leder ("vatten i knät"), och olika smärtförmimmelser. Ett typiskt, långvarigt hudutslag ("Acrodermatitis atrophicans") kan förekomma, likaså hjärtförändringar (hjärtmuskelinflammation) med oregelbunden hjärtverksamhet.

Ifall du misstänker att du har sen borreliosis, kan det konstateras genom ett (eventuellt upprepat) blodprov. Oftast måste blodprovet kompletteras med ett prov på ryggmärgsvätska eller ledvätska.

Några frågor om borreliosis :

Fråga: Hur vet man om man har borreliosis?

Svar: Du måste ha blivit fästingstucken, eller åtminstone rört dig där det förekommer fästingar ! Förstadiet känns igen på det envisa utslaget - fläcken som växer i storlek på platsen för sticket. De sena stadierna kan misstänkas om man har haft ett utslag efter fästingstick och inte blivit behandlad, eller har blivit utsatt för fästingar och har annars oförklarliga besvär, t.ex. ledinflammation m.m. Det är så gott som alltid möjligt att med laboratorieprov påvisa antikroppar mot bakterien, dvs. har blivit utsatt för smitta. Det är däremot mycket svårt att påvisa om infektionen fortfarande pågår.

Fråga: Hur behandlar man borreliosis?

Svar: Primärstadiet behandlas med en tvåveckors kur med antibiotikumtabletter, t.ex. amoxicillin. De sena stadierna är mer svårbehandlade; också här används antibiotika.

Fråga: Tillfrisknar man helt efter borreliainfektionen?

Svar: Behandling av förstadiet botar så gott som alltid sjukdomen och förebygger de sena stadierna. Också vid de sena stadierna är resultaten goda, men det är viktigt att man inte har besvär länge (flera månader) utan att få hjälp.

Fråga: Kan man dö av Lyme-borrelios?

Svar: Det finns enstaka uppgifter om dödsfall, men detta gäller personer som samtidigt har haft andra svåra sjukdomar.

Fråga: Kan man få borrelios flera gånger?

Svar: Ja!

Fråga: Kan man vaccinera mot borreliosa?

Svar: Trots försök har man inte lyckats framställa ett användbart vaccin.

Fråga: Vad händer om en gravid kvinna får borrelios?

Svar: Det finns få uppgifter om detta. Man vet att kvinnor som haft borrelios under graviditeten har fött friska barn, men det finns några enstaka uppgifter om fosterpåverkan. Om modern får behandling mot infektionen är risken mycket liten. Internationellt forskas i saken. Det är alltid skäl att i denna situation rådfråga en erfaren läkare.

Fråga: Skall man ta antibiotikum för säkerhets skull varje gång man blivit fästingstucken?

Svar: Det kan inte rekommenderas som ett allmänt råd, eftersom man ju ofta blir stucken flera gånger under samma sommar, och då lätt skulle komma att ta antibiotika hela sommaren. I enstaka fall, t.ex. vid graviditet, kan det tänkas, liksom om man säkert vet att fästingen har suttit fast och sugit blod i över 24 timmar. Fråga din läkare! Det är viktigt att ta bort fästingen inom 24 timmar; då blir smittorisken försumbar.

Fråga: Skall jag låta ta ett blodprov för att se om jag bär på sjukdomen utan att veta om det?

Svar: Det är meningslöst att ta prov på friska personer.

Fråga: Kan borreliosa spridas på annat sätt än genom fästingstick?

Svar: Det har rapporterats om enstaka fall där smittan kan ha skett genom stick av en broms. Spridning från människa till människa finns inte. Smitta direkt från djur till människa, t.ex. vid jakt, har inte iakttagits.

Fråga: Är borrelios samma som TBE eller Kumlingesjuka?

Svar: Nej!

TBE (FÄSTINGBUREN HJÄRNINFLAMMATION)

TBE, tidigare kallad Kumlingesjuka (efter platsen där smittämnet upptäcktes), orsakas av ett *virus* som sprids genom fästingar.

I medeltal färre än 1 % av fästingarna bär på viruset, men det finns stora lokala skillnader. Infektionen sprids vanligen mycket snabbt, direkt efter sticket. Sjukdomen börjar vanligen med lätta febersymtom någon dag senare. Efter en frisk period på ett par veckor uppkommer ett andra stadium med feber, huvudvärk, någon enstaka gång förlamningar. Vanligen är sjukdomen lätt, ibland t.o.m. utan symtom, men enstaka personer kan vara mycket sjuka. Ofta behövs sjukhusvård. Tillfrisknandet är fullständigt, men kan ta lång tid (flera månader).

Någon behandling finns inte utöver febernedsättande medel och allmän omvårdnad.

TBE är numera rätt sällsynt hos oss. Antalet patienter per år i Finland är totalt cirka 20, av vilka hälften på Åland, där man på grund av sjukdomens långa lokalhistoria numera har ordnat allmän vaccinering mot TBE.

Har man haft sjukdomen blir man immun mot den. På så sätt har flera av dem som vistas i de trakter där fästingstick är vanliga redan blivit immuna mot TBE utan att veta när de har blivit smittade; detta kan konstateras genom att påvisa antikroppar mot TBE i ett blodprov. Det finns ett vaccin mot sjukdomen. Om man vistas där det förekommer mycket fästingar skall man rådgö-

ra med sin läkare, och vaccinering kan övervägas, egentligen bara ifall man inte redan har antikroppar mot TBE i blodet. Vaccineringen kan påbörjas när som helst, men det är bra om man kan ta den första sprutan (av totalt 3) redan på hösten för att man skall få fullt skydd nästa sommar.

FRÅGOR OM FÄSTINGAR OCH FÄSTINGÖVERFÖRDA SJUKDOMAR

Fråga: Hur tar man bort en fästing?

Svar: Fästingen tas ju helst bort medan den ännu vandrar omkring på kroppen. Har den bitit sig fast, skall den avlägsnas. Men ta det lugnt, det är ingen omedelbar brådska! Du kan använda en pincett, och det är då viktigt att gripa tag i fästingen så nära huden som möjligt, annars kan dess huvud bli kvar och ge infektion med varbakterier. Man drar fästingen rakt ut.

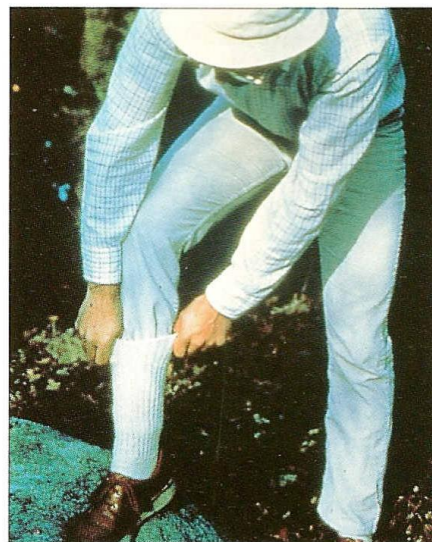
Fråga: Hur undviker man fästingburna sjukdomar?

Svar: Det bästa sättet att inte få en fästingburen sjukdom är att inte bli stucken av fästingar!

- Var på din vakt när du rör dig i fuktig terräng, särskilt om det finns mycket fästingar i trakten. I torr terräng och bergsterräng är det ingen fara!
- Håll gräset kort; samma gäller annan undervegetation som kan klippas.
- Gå mitt på skogsstigen, så du inte stryker benen mot gräset vid stigens kant.
- Använd långbyxor och kräng strumporna över byxbenen. Bär skjortan nedstucken i byxorna. Använd ljusa kläder, så hittas fästingarna lättare.
- Undersök kläder och hud då du vistats i fästingtrakter, och skaka ut byxorna. Fästingen vandrar oftast omkring ett bra tag innan den biter sig fast.
- Inspektera din kropp för fästingar vid sängdags efter vistelse i naturen.
- Tag bort fästingarna så snart du kan, om möjligt alltid inom 24 timmar.

Fråga: Kan man använda insektsmedel mot fästingar?

Svar: Det finns inget medel som både är 100 % effektivt mot fästingar och 100 % ofarligt för människan. Det finns medel mot fästingar i handeln, och man kan pröva dem tillsammans med - men inte i stället för - andra försiktighetsåtgärder.

Rätt klädsel skyddar mot fästingar

Fråga: Undviker fästingarna mig om jag äter vitlök?

Svar: Man har påstått det, men närmare granskning har inte bekräftat påståendet.

Fråga: Är fästingstick särskilt vanliga på Åland?

Svar: Förekomsten av fästingstick är ungefär samma som i andra områden med terräng där fästingar trivs, i vår närhet t.ex. Åbolands skärgård och Roslagen.

Fråga: Skall jag undvika att röra mig i naturen på grund av fästingrisken?

Svar: Inte alls - kom bara ihåg hur du skyddar dig, och rör dig i naturen som förut! Risken att bli allvarligt sjuk är mycket liten, och du kan effektivt minska risken om du är försiktig.